

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ISSN 1303-2054 | e-ISSN 2564-7741

Yıl: 24, Sayı: 42, Temmuz-Aralık 2019

**KUR'ÂN-I KERİM VE HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.V.) ARAP
DİLİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

IMPACT OF THE QUR'AN AND THE PROPHET (PBUH) ON ARABIC
LANGUAGE

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ASLAN

ahsalan@harran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7634-7543

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belağati Ana Bilim Dalı

Atıf@ Aslan, Ahmet. "Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Arap Dili Üzerindeki Etkileri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2019): 27-55.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 25 Temmuz 2019 / 25 July 2018
Kabul Tarihi / Accepted : 09 Aralık 2019 / 09 December 2019
Yayın Tarihi / Published : 15 Aralık 2019 / 15 December 2019
Sayı – Issue : 42
Sayfa / Pages : 27-55
DOI :10.30623/harranilahiyatdergisi. 596862

Öz

Kur'ân-ı Kerim'in dili olan Arapça hem İslâm hem de dünya medeniyetinin önemli bir dilidir. İslâmiyet'ten önce farklı lehçelere ayrılmış, Ârâmîce ve Süryânîce'nin baskısı altına girmiş, bu nedenle yazılı edebiyat oluşturamamış olan Arap dili, Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'in etkisiyle yeni bir misyon kazanarak dünyanın önemli dili haline gelmiştir. İslâmiyet'in verdiği ruh ve heyecanla devlet kuran Araplar, kurdukları devletlerde Arapçayı resmî dil olarak kullanmaya başlamışlar ve dillerini etkin bir yazı dili haline getirerek yabancı dillerinin baskısından kurtarmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'in dili olan Kureyş lehçesi, dinî ve siyasî nedenlerle diğer lehçelere baskın gelerek bütün Arapların yazı ve edebiyat dili haline gelmiş ve Arapçanın dil birliğini sağlamıştır. Arapların dinî ve fikrî hayatlarında yenilik yapan Kur'ân-ı Kerim, Arapçaya yeni kelimeler, terkipler ve anlamlar kazandırmış, onun anlatım ve belâğat özelliklerini etkilemiştir. İslâmiyet'ten önce kullanım alanı bulamadığı için gelişmemiş olan Arap yazısı, İslâmiyet'le beraber kullanım alanı kazanarak, İslâm medeniyetinin gelişmesine paralel bir şekilde gelişim göstermiş ve yaygın bir yazı haline gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i anlamak ve şerh etmek maksadıyla başlayan Arapça dilbilgisi çalışmaları, yazılı hale gelmemiş Arap edebiyatının derlenmesine ve bu dilin söz ve edebiyat külliyatının kayıt altına alınmasına vesile olmuştur. İslâmiyet'ten önce Arap coğrafyasına münhasır olan Arap dili, İslâmî fetihlerle beraber geniş coğrafyalara yayılarak bir dünya dili haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Arap Dilinin Gelişimi, İslâmiyet'in Arap Diline Etkisi, Kur'ân-ı Kerim'in Arap Diline Etkisi,

Abstract

Arabic, the language of the Quran, is an important language of both Islamic and world civilization. Before Islam, it was divided into different dialects and came under the pressure of Aramaic language and Syriac. Arabic language, which could not create a written literature before Islam, gained a new mission with influence of the Quran and the Hadith Sharif and became an important language of the world. The Arabs, who established a state with the spirit and excitement of Islam, began to use Arabic as an official language in the states they established, and they saved their language from the pressure of foreign languages by making it an effective written language. The Quraysh dialect, which is the revelation language of Quran, dominated other dialects for religious and political reasons, became the written and literary language for all Arabs and ensured the language unity of Arabic. The Quran, that made innovations in the religious and intellectual lives of the Arabs, introduced new words, compositions and meanings into Arabic and affected its narrative and rhetoric features. The Arabic script, that did not develop because it could not find an area of usage before Islam, gained an area of usage with Islam, developed in parallel with

the development of Islamic civilization and became a widespread script. Arabic grammar studies, which began with the aim of understanding and glossing the Quran, led to the compilation of Arabic literature, that did not become a written language, and the recording of the collection of speech and literature of this language. The Arabic language, which was exclusive to the Arab geography before Islam, became a world language by spreading to wide geographies along with the Islamic conquests.

Keywords: Arabic Language, Development of Arabic Language, The effect of İslam on the Arabic Language, The effect of the Holy Quran on the Arabic Language

Giriş: İslâm Öncesi Arap Dili ve Edebiyatı

Arap dili, Sâmi dil ailesinin yaşayan en önemli kollarından birisidir. Arap dili ve Arap kelimesinin menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.¹ Bir görüşe göre Arap kelimesi fesahat ve beyânı ifade eden bir kelimedir.² Bazı araştırmacılara göre ise Arap kelimesi “batı” manasına gelen bir Sâmi kökten türemiş olup ilk önce “Mâbeyne’n-Nehrayn” (Mezopotamya) kavimleri tarafından Fırat nehrinin batısında oturan kavim için kullanılmıştır. Arap kelimesi ilk kez Asur kaynaklarında geçmiştir. Bunun yanında Arap kelimesinin steplerde yaşayan göçebe kavimleri ifade ettiğini ileri sürenler de olmuştur.³ Büyük dilci “el-Ezherî’ye” (ö.380/981) göre Araplar عربية(engebesiz düz alan)’da yaşadıkları için bu ismi almışlardır.⁴ Arapların konuştuğu dil de öteden beri Arapça olarak bilinmektedir.

İslâmiyet’ten önceki Arap dili başta Güney Arapçası ve Kuzey Arapçası olmak üzere birbirinden farklı iki ana lehçeye bölünmüştür. Kuzey Arapçası Semûdî, Lihyânî ve Sefevî gibi lehçelere ayrılmıştır. Bugün Fusha Arapçası denilen Arapçanın temelini oluşturan Kuzey Arapçası ise gelişmeye müsait bir potansiyele sahip olmasına rağmen İslâm öncesi dönemde dünya medeniyeti tarihi içinde etkinliği olan bir yazı ve medeniyet dili değildi. Siyasî ve kültürel yönden zayıf ve dağınık bir halde yaşayan o dönemdeki

¹ Bk. Cevvâd ‘Ali, *el-Mufasssal fi Târihi’l-‘Arab Kable’l-İslâm*, 10 cilt. 2. bs. (Bağdâd: Câmî’etu Bağdâd, 1993), 1: 13-36.

² Mahmûd Şükrî el-Elûsî, *el-İreb fi Me’rifeti Ahvâli’l-‘Arab*, 3 cilt. 2. bs. (Beyrût: Dâru’l-Kutubu’l-İlmîyyeti, 1314), 1: 11.

³ Hakkı Dursun Yıldız, “Arap (Tarih)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1991), 3: 272-276.

⁴ İbn Manzûr Ebu’l-Fazl Celâlu’d-Din Muhammed b. Mukrim el-Afrîkî el-Mısırî. *Lisânu’l-‘Arab*, 15 cilt.1. bs. (Beyrût: Dâru Sâdir, tarihsiz), 1: 588.

Kuzey Araplarının dili de Ârâmîce⁵ ve Süryânîce⁶ dillerinin baskısı altına girmiştir. Bunun sonucu olarak Orta ve Kuzey Arabistan'da tarih sahnesine çıkmış bazı Arap devletleri, Ârâmî-Süryânî kültürünün etkisinde kalmış ve kitâbelerini Ârâmî-Süryânî alfabeleri ile yazmışlardır.⁷ Bugün ölü bir dil olan Güney Arapçası, Kuzey Arapçasından çok Habeşçeye benziyordu. Bu dilin, Hıristiyanlık öncesi ile Miladî VI. asra kadar geçen zamana ait Müsned hattıyla yazılmış birçok kitâbesi günümüze kadar ulaşmıştır. Güney Arabistan Arapçası da Meinî, Sebeî, Kıtbanî, Hadramî ve Himyerî gibi farklı lehçelere ayrılıyordu.⁸ Güney Arapları yazıda Müsned alfabetesini kullanmışlardır. Bu alfabe sessiz harflerden müteşekkil olup en eski Samî alfabetesinden alınmıştır. Müsned alfabeti, sesli harflere sahip olmadığından eski Mısır yazısına benzerlik gösteriyordu. Güney Arapları tarafından kullanılmış olan Müsned yazısının ne zaman ortadan kalktığı bilinmemektedir. İslâmiyet ortaya çıktığı sıralarda bu yazı güney Arabistan'da da kullanılmaz duruma gelmiş olduğundan Kuzey Arap alfabeti onun yerini almıştır.⁹

Kuzey Arapları yazılarında başta Semûdî¹⁰ daha sonra Nabâtî¹¹ ve Süryânî alfabelerini kullanmışlardır. Kuzey Araplarının kullandıkları Nabâtî yazısı bugünkü Arap alfabetinin aslını oluşturmuştur. el-Belâzûrî (ö.279/893) ve İbnu'n-Nedîm (ö.385/995) gibi Müslüman müelliflere göre bugünkü Arap yazısı, Enbâr'dan Hîre'ye ve oradan Hicâz'a geçmiştir. Ancak bu konuda yapılan yeni araştırmalar, Arap yazısının Nabâtî ülkesinin bir bölgesi olan

⁵ Ârâmîce, Sâmi dil ailesinin batı grubuna mensup bir dildir. m.ö. VI. yüzyılda bütün Ortadoğu coğrafyasının yazı dili haline gelmiştir. (Faruk İsmail, *el-Luğatu'l-Ârâmiyyetu l-Kadimetu*, Halep: Menşurât Câmî'eti Haleb, 2001), 57-68.

⁶ Süryânîce, Ârâmîcenin bir lehçesidir. Bu dil Doğu Hıristiyanlığın dinî edebiyat dili haline gelmiştir. (E.R. Hayes, *Urfa Akademisi*, çev. Yaşar Güneç. 1. bs. (İstanbul: Yaba Yayınları, 2002), 21-46.

⁷ Bu devletler için bk. Cevvâd 'Ali, *el-Mufasssal Fi Târihi'l-'Arab Kable'l-İslâm*, 2:605-622, 3: 5-443.

⁸ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhilîyye Çağı*, 4. bs. (Ankara: A. Ü. İlah. Fak. Yay., 1982), 35-36.

⁹ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er. (Ankara: İmaj Yayınları, 1993), 12.

¹⁰ Semûd kabilesine nispetle bu ismi almıştır. Medâin Salih, el-'Ula, Hail, Teyma ve Tebûk'ta bu yazının örnekleri bulunmuştur. (M. Nihad Çetin, "Arap (Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları., 1991), 3: 276-282; Muhammed Beyyûmî Mehrân, *Dirâsetun Min el-Kur'ânî'l-Kerim Fi'l-Biledi'l-'Arabiyyeti*. 2. bs. (Beyrût: Dârun-Nahzeti'l-'Arabiyyeti, 1968/1408), 263-286.

¹¹ M.Ö. VII. yüzyılda Arap yarımadasının kuzey-batısında yaşayan Arap kabilelerinin dilidir. Bu kabileler er-Rukaym (Petra) şehrini alarak Nabâtîler devletini kurmuşlardır. ('Abbâs İhsân. *Târihu Devleti'l-Anbât*. 1. bs. ('Ammân: Dâru's-Şurûk li'n-Neşri ve't-Tevzi'i 1987), 1-30.

Havrân'dan Enbâr'a oradan da Hîre'ye ve Hicâz'a geçtiğini göstermektedir. Hicâzlılar, Nabâtîlerden aldıkları harfleri geliştirerek bugünkü Arap alfabesini meydana getirmişlerdir.¹² Câhilîyye dönemi Arapları yazıyı bazı dinî metinler dışında soy kütüğü, zubar¹³, köle mülkiyeti senetleri, antlaşmalar, emânlara dair belgeler, önemli vesileler için yazılmış mektuplar, mühür ve mezar kitâbelerinde kullanmışlardır. O günkü Arap yazısının düzeyini gösterecek uzun metinli kitap veya yazılı metinler meydana getirememişlerdir.

İslâmiyet'ten önceki Arap edebiyatına gelince, Câhilîyye dönemi diye isimlendirilen dönemde özellikle Arap şiirinin büyük bir gelişme gösterdiği bilinmektedir. Klasik Arap edebiyatının en güzel örnekleri kabul edilen el-Mu'allâkat şiirleri, bu dönemde meydana getirilmiş edebî yapıtlardır. Yazı kültürünün yaygın olmadığı Câhilîyye dönemi Arapları için şiir, insanların duygu ve düşüncelerini ifade eden en önemli ifade vesilesi olmuştur. Özellikle panayırlarda şiir yarışmalarının yapılmış olması, kabileler arasında bitmek tükenmek bilmeyen Eyyâmü'l-'Arab adıyla bilinen siyasî çekişmeler, kaliteli bir şiirin doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu şiir külliyyâtı, o dönemde yazıya geçememiş, dilden dile dolaşan şifahî bir anlatımla varlığını sürdürebilmiştir. Câhilîyye dönemi Arap edebiyatında şiirin yanında hitâbet, emsâl (atasözleri), hikem (hikmetli sözler) ve vasâya (öğütler) gibi nesir türü edebî sanatlar da mevcut idi.¹⁴

Aşağıda göreceğimiz gibi var olan bu edebî külliyyâtın derlenmesi ve kayıt altına alınması İslâmiyet'in ortaya çıkmasından sonra olmuştur. Arap edebiyatı tarihçisi Taha Hüseyin, Câhilîyye şiiri dediğimiz şiirin aslında İslâmî dönemde başlayan dil çalışmaları sonucunda Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'in diline örnekler yakıştırmak için sonradan uydurulup yazıldığını iddia etmiştir.¹⁵ Bunun yanında هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ. "Çünkü ümmîlere içlerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur." (Cum'a 62/2; Âli 'İmrân 3/20) âyeti ile "Ben ümmî bir

¹² İbrahim Cum'a, *Kıssatu'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif , 1947), 6-30.; Süleyman b. Abdurrahman ez-Zîb. *Nukûşun Nabatiyyetun Kadîmetun* (Riyad: Matbu'âtu Mektebeti'l-Melik Fehedi' -Vataniyyeti ,1415/1995), 15-26.

¹³ Zubûr kelimesi, kitap anlamındaki zebûr kelimesinin çoğuludur. (Mukbil et-Tâm 'Amir el-Ahmedî, "es-Sicillât ve ez-Zubûru'l-Mutevârisatu Min el-Câhiliyyeti fi'l-Yemen", *Mecelletu Mecme' ul-Luğati'l-'Arabiyyeti bi Dimaşk*, (Dimaşk: 2007), 83/2: 301-326.

¹⁴ İslâm öncesi Arap edebiyatı için bk. Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Câhilî*, 11. bs. (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1960), 398-410; Gâzî Tuleymât-İrfân el-Eşkar, *el-Edebu'l-Câhilî*, 1. bs. (Hıms: Dâru'l-İrşâd, 1992), 538-583.

¹⁵ Taha Hüseyin, *Fi'l-Edebi'l-Câhilî*, 10. bs. (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif 1928), 132-168.

topluluğa gönderildim."¹⁶ ve "*Biz ümmî bir topluluğuz. Okuma-yazma ve hesabı bilmeyiz.*"¹⁷ hadisleri de Câhilîyye Araplarının okuma yazmayı çokça bilmediklerini ifade etmektedir. Neticede şunu diyebiliriz ki İslâm öncesi Arap dili ve edebiyatı gelişmeye müsait bir potansiyele sahip olmasına rağmen, gelişmesine vesile olacak siyasî ve kültürel ortamı bulamadığından şifahî bir çerçevenin içinde kalmıştır. İslâmiyet'ten önce dünya kültür tarihinde etkin yeri olmayan Arap dili bugünkü durumunu Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'e borçludur.¹⁸

1. Kur'ân-ı Kerim'in Dili, Üslubu ve Arap Dili İçin Hüccet Değeri

İslâm âlimleri, Kur'ân kelimesinin anlamı konusunda çeşitli görüşleri sürmüşlerdir.¹⁹ Ancak Kur'ân kelimesi Ârâmîceden Arapçaya geçmiş, okumak anlamına gelen قرأ filinden türetilmiş mastar bir kelimedir.²⁰ İslâmiyet ile beraber bu kelime Allah'tan vahyolunan kitaba özel bir isim olmuştur. Kur'ân ayetlerinin yazılı olduğu Mushaf'ın tümüne Kur'ân denildiği gibi bir kısmına da Kur'ân denilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in istilâhî manası ise Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilen, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet olunan, Mushaflarda yazılan ve Fatıha suresi ile başlayıp Nâs suresi ile son bulan bir Allah kelimidir.²¹

Kur'ân-ı Kerim'in hangi Arap lehçesi ile nazil olduğu konusu âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Ancak Kureyş lehçesi ile nazil olduğu genel kabul gören bir görüştür.²² Kureyş lehçesi de Arap dilinin en fasih ve gelişmiş lehçesidir. Arapların dinî hayatlarında önemli bir yere sahip olan Kâbe'nin bulunduğu Mekke'de oturan Kureyşlilerin dinî, siyasî ve ticarî şartların verdiği imkânlar sebebiyle kültürel düzeyleri artmış ve lehçeleri gelişmiştir. Hz. Ebu Bekr "Kureyş kabilesi Arapların tam ortasında ikamet etmektedir. En iyi komşulara sahiptir ve en fasih lehçeyi konuşur."²³ demiştir. İbn-i Haldûn, "Her taraftan yabancı milletlere uzak olması hasebiyle Kureyş'in lehçesi en

¹⁶ Ahmed b.Hanbel. *el-Müsned* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992),5: 132.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*, 2: 43,52,122,139.

¹⁸ el-Feyruzabâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, 2. bs. (Beyrût: Muessesetu'r-Risâleti, 1987/1407), 1729.

¹⁹ Bk. es-Sûyutî, Abdurrahman b. Bekr, *el-İttikân fi 'Ulumi'l-Kur'ân*, 4. bs. (İstanbul: Dâru Kahraman li't-Tibe'eti, 1978/1398), 1: 67-68.

²⁰ Muhammed Se'id -Bilâl Cunejdî, *Mu'cemu's-Şâmil fi'l-Lügâti'l-'Arabîyyeti ve Mustalahâtihe*, 2. bs. (Beyrût: Dâru'l-'Avdeti, 1985), 669.

²¹ İsmail Karaçam, *Sonsuz Mucize Kur'ân*, 2. bs. (İstanbul: Çağ Yayınları.,1990), 89; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, 10. bs. (Ankara: TDV Yayınları., 1995), 34.

²² Bk. 'Abdü'l-Celil, 'Abdü'l-Mün'im, *Lügatü'l-Kur'âni*, 1. bs. ('Ammân: Mektebetu'r-Risâleti'l-Hadîseti, 1981/1401), 39-86.

²³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1. bs. (Beyrût:Dâru Sâdir, tarihsiz) 1: 588.

fasih lehçedir.”²⁴ diyerek bu duruma dikkat çekmiştir. es-Suyûtî, İshak b. İbrahim el-Farâbî'nin (ö. 350/961) el-Elfâz ve'l-Hurûf adlı eserinde “Arapların içinde en fasih kelimeleri kullanmaya çalışan, insanın duygusuna güzel bir şekilde hitap eden kelimeleri kullanan kabile Kureyş kabilesidir.”²⁵ dediğini nakletmiştir. “er-Râğıb el-İsfahânî'ye” (ö.502/1108) göre Kur'ânı-Kerim Arap dilinin özüdür.²⁶ Her halukarda Kur'ân-ı Kerim Arap diliyle nâzil olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in Arap dili ile nâzil olması Cenab-ı Hakk'ın وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ “Biz, her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara (Allah'ın emirlerini) iyice anlatsın.” (İbrahim 14/4) âyetindeki ilâhî hikmete dayanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in Arap dili üzerine nâzil olduğunu ifaden eden ayetlerin bazıları şunlardır: إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Biz, anlayıp düşünmeniz için onu Arapça bir Kur'ân kıldık.” (Zuhruf 43/2) “(Resulüm!) تَزَلَّ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتُكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (Onu Ruhu'l-Emin (Cebrail) uyarıcılardan olasin diye, apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir.” (Şu'arâ 26/193-195)

Yüce Allah'ın insanlığa son tebliğini taşımak için Arap dilinin özellikle seçilmiş olmasının kendisine has hikmetleri vardır. Arapça, sahip olduğu ahenk, kelime yapısı, fiil çekiminde ve telaffuzundaki kaideleri bakımından oldukça gelişmiş bir dildir. Bu dil, en küçük bir teferruatı ve açıklığı vecîz ve özlü ifadelerle açıklama özelliğine sahiptir. Sadece zamirler değil, aynı zamanda fiiller çekilirken şahıslar dahi müennes (dişil) ve müzekker (eril) şeklinde birbirinden ayrılmaktadır. Kelimelerin son harflerinin cümle içindeki konumlarına göre hareke almaları (irap) imkânı yanında, kelime zenginliği, her çeşit düşünceyi ve en ince farkları takdire şayan bir zarafetle ifade etme özelliği bu dili kudretli hale getirmiştir.²⁷ Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, kaynak itibarıyla ilahî olmakla birlikte ontolojik anlamda dilsel bir metindir. Ancak ilk muhataplarının konuşup anlaştıkları dil düzeyinde apaçık bir Arapça ile indirilmiş olsa da gerek muhteva gerek nazım ve gerekse üslup açısından eşsiz ve ayrıcalıklı bir özelliğe sahiptir. Dili ve anlatım şekliyle Kur'ân-ı Kerim'in kendisine has bir üslubu vardır. O zamanki Arapların tanıdığı mevcut edebî türlerin hiçbirisine benzemiyordu. Câhilîyye dönemi Araplarında bilinen edebî türler nazım ve nesirdi. Kur'ân-ı Kerim'in üslubu bunlardan hiçbirisinin çerçevesine tamamen girmemekle beraber,

²⁴ İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Haldûn, *Mukaddimetu İbn-i Haldûn*, thk. 'Adullah ed-Derviş. 1. bs. (Dimeşk: Dâru Ya'rub, 2004), 764.

²⁵ es-Suyûtî, *el-Muzhir fi 'Ulumu'l-Luğati ve Envâ'ih* (Beyrût: Menşurâtu'l-Mektebeti'l-'Asriyyeti, 1986), 1: 210-211.

²⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, el-Huseyn b. Muhammed. *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'âni*, thk. Safvân 'Adnân Dâvudî. 1. bs. (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2002/1423), 55.

²⁷ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1: 321-345.

üslubundaki büyüleyicilik hem şiirin hem de nesrin özelliklerini bir arada toplamıştır. Her iki türün özelliklerini kendine has bir şekilde birleştirerek kullanmıştır. Ses nizamından ve dilsel güzelliklerden kaynaklanan eşsiz bir ahenge sahiptir. Ondaki fonetik hususiyet genellikle mânaya da uygunluk gösterir. Âyetlerinde mânâ ve lafız dengesi bulunmaktadır. Kullandığı farklı edebî türlerin hepsinde fesahatin ve belâğatın en iyi örneklerini vermiştir. Muhtevastaki farklı konuları hiçbir kitapta olamayacak şekilde iç içe işlemiştir. Çeşitli beyân ve ifade tarzları kullanmıştır. Emir, nehiy, teşvik, müjdeleme, korkutma, sakındırma gibi zıt anlamlı ifadeleri yan yana getirebilmiştir. Kur'ân-ı Kerim insanın aklına ve duygularına dengeli bir şekilde hitap ederek insan fitratına uygun bir şekilde bir taraftan insanın aklına hitap ederken diğer taraftan insanın duygularına da hitap ederek tatmin olmasını ihmal etmemiştir.²⁸ كِتَابٌ أَحْكَمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فَصَّلْتُ مِنْ لَدُنِّي حَكِيمٍ حَبِيرٍ

"Bu sana indirilen kitap, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır." (Hûd 11/1) âyeti, Kur'ân-ı Kerim'in beşer üstü özelliklerini ifade etmektedir. Bu özelliklerinden dolayı mu'ciz bir Allah kelâmıdır.

İ'câz kelimesi sözlük anlamı ile "acze düşürmek, aciz bırakmak" manasına gelmektedir. Mu'cize ise bir şeyin benzerini yapmakta karşıdaki rakibi aciz bırakan şeydir.²⁹ Kur'ân-ı Kerim'in i'câzı ise onun bütün insanları kendi benzerini getirmekten aciz bırakmasıdır. Dolayısıyla hiçbir beşer onun bir benzerini getirebilme gücüne sahip değildir. İ'câzı, beşer kelâmı olmayıp Allah'a izafe edilen bir kelâm olduğu esasına dayanmaktadır. Kur'-ı Kerim'in mu'cize oluşunun üç temel delili bulunmaktadır. Bunlar, beşer üstü bir kitap oluşu, muhaliflerine meydan okuması ve benzerinin getirilememiş olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim güçlü, zengin ve şaşırtıcı güzellikteki üslubu ile Araplara meydan okumuş ve onlardan benzer sözler söylemelerini istemiştir. Bir âyetinde وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا صَادِقِينَ

"Eğer kulumuza (Muhammed'e) indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir süre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın." (Bakara 2/23) demektedir. Bir benzerini getiremeyeceklerini فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَ

"Bunu yapamazsınız- elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının çünkü o ateş kafirler için"

²⁸ Bedru'd-Din, Muhammed ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'âni*, thk. Yusuf 'Abdurrahmân el-Mar'âşli v.d. 2. bs. (Beyrût: Dâru'l-Me'rifeti, 1944/1415), 1: 32-35.

²⁹ el-Feyrûzabâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmusu'l-Muhît*, 2.bs. (Beyrût: Muessesetu'r-Risâleti, 1987), 663.

hazırlanmıştır.” (Bakara 2/24) âyeti ile ifade etmiştir. Diğer bir âyette *قُلْ لَّيِّنَ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَا كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا* “ De ki: *And olsun, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın bir benzerini getirmek üzere bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini getiremezler.*” (İsrâ 17/88) demektir. Buna binaen Kur’ân-ı Kerim mucizeliği ile edebî üstünlüğünü bütün Araplara kabul ettirmiş, yüksek belâğatı karşısında Arapları hayrete düşürmüştür. Beşer üslubundan farklı olarak kullandığı dil ve belâğat özellikleri ile muhataplarını etkilemiştir. Ünlü Arap şairi Lebîd b. Rabi’a (ö.61/661), Bakara ve Âl-i ‘İmrân surelerini duyup dinledikten sonra şiir söylemeyi bırakmıştır.³⁰ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) en şiddetli muhalifi, Arap dili ve edebiyatını iyi bilen el-Velid b. el-Muğire (ö.1/622), Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’ân-ı Kerim’den bazı âyetler okuduğunu duyunca “Muhammed’den (s.a.v.) insan ya da cin kelâmına benzemeyen kelimeler duydum. Muhammed’in (s.a.v.) okumuş olduğu kelâmda farklı bir tatlılık ve farklı lezzet vardır”³¹ demiştir. Kur’ân-ı Kerim sadece Arapları değil bazı Ehl-i Kitâp alimlerini de etkilemiştir. *قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الدِّينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا* “De ki: *Ona ister inanın ister inanmayın Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur’an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.*” (İsrâ 17/107) *وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا* “ *Onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Bu da onların derin saygısını arttırır.*” (İsrâ 17/ 109) *وَإِذَا سَمِعُوا مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ* “ *Peygamber’e indirileni (Kur’ân)’ı dinledikleri zaman hakkı tanımlarından dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığını görürsün. “Ey Rabbimiz! İnanđık. Artık bizi (hakikate) şahitlik edenler ile beraber yaz.” derler. (Mâide 5/83) Kur’ân’ın mucizevî özellikleri sadece Arapça lafızlarındaki büyümlü üslup ve ifadeyle sınırlı değildir. Onun mâna yönü, geçmiş ve gelecekle ilgili verdiği haberler, beşeriyetin ihtiyaç duyduğu ilkeler, toplum için ortaya koyduğu ahlakî esaslar, âhiret hayatıyla ilgili ortaya koyduğu prensipler ve diğer yönleriyle de mu’ciz bir Allah kelâmıdır.*

Kur’ân-ı Kerim metin olarak Arapların sahih ve ilmî bir şekilde yazıya geçirdikleri ilk Arapça metindir. Bundan dolayıdır ki Arap dili için en güvenilir kaynak metin olarak kabul edilmiştir. Buna binaen bütün Arap dilbilimcileri Kur’ân-ı Kerim’i Arap dili için kendisi ile istidlal yapılabilen birinci temel kaynak kabul etmişlerdir. Kufe dil ekolünün en önemli hocalarından olan el-Ferrâ (ö.207/822) “Kur’ân-ı Kerim Arap dili için şiirden daha sağlam ve

³⁰ Şevkî Dayf, *Târihu’l-Edebi’l-‘Arabî, el-‘Asru’l-İslâmî*, 7. bs. (Kâhire: Dâru’l-Me’ârif,1964), 30-34.

³¹ Şevkî Dayf, *el-‘Asru’l-İslâmî*, 30.

kuvvetli hüccet ve delildir” demiştir.³² es-Suyûtî (ö. 911/1505) “İster mutevatir, ister Ahadî, isterse şaz okunuş şekli ile Kur'ân-ı Kerim'de geçen kelimeler Arap dili için bir hüccet kabul edilir” demiştir.³³

2. Hadis-i Şerif ve Arap Dili İçin Hüccet Değeri

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen söz, fiil ve takrirlerin sözlü veya yazılı bir şekilde ifadesi olan “Hadis”³⁴ ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Müslümanlar için örnek teşkil eden davranışları olan “Sünnet”,³⁵ başta din olmak üzere bilgi, kültür ve İslâm medeniyetinin temel kaynaklarıdır. Hadis ve sünnetin önemi şuradan kaynaklanmaktadır. Kur'ân-ı Kerim, İslâm dininin esaslarını ve hükümlerini özet bir şekilde verirken, hadis ve sünnet ise bu esas ve hükümlerin tafsilatlı bir şekilde anlatım ve uygulamalarını göstermektedir.

Başlangıçta sahâbîlerini Kur'ân-ı Kerim üzerinde odaklanmalarını isteyen Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim ile karışır endişesiyle hadislerinin yazılmasına müsaade etmemiştir. Ancak sahâbîleri, Resûlullah 'ın (s.a.v.) hadislerini ezberleyip öğrenmeye çalışmışlardır. Hadisin ve sünnetin dindeki yüksek mevkii ve pratik değeri, sahâbîleri her konuda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) takip etmeye zorluyordu. Resûlullah'tan (s.a.v.) aldıkları her kelime ve bilgi, onların adeta beyinlerine işliyordu. Onlar bu bilgileri amel ve uygulama olarak ortaya koyuyor, fiilen yaşıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisinden sonra mesajını tebliğ edecek olan ashabını bu görevlerini başarıyla yapabilecek kıvama gelmeleri için eğitirdi. Onun sözleri ne uzun ne de kısa olurdu. O tane tane konuşurdu. Hz. Aişe “Yanında bulunan herhangi bir kişi onun sözlerini kolaylıkla ezberleyebiliyordu.”³⁶ demiştir. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s.a.v.) Arapların en fasihi (net ve açık konuşan) idi. Resûlullah (s.a.v.) “*Ben Arapların en fasihiyim. Çünkü ben Kureyş kabilesindenim ve Beni Sa'd kabilesinden olan sütannemin yanında kaldım.*” demiştir.³⁷ Hadislerinin yanında onun fesahatini gösteren çok sayıda özlü sözleri de bulunmaktadır. Bazı Arap dil bilimcileri bazı hadislerin lafzî değil de mâna itibarıyla rivayet edildiklerini öne sürerek hadislerin Arap dili için hüccet olamayacağını söylemişlerdir.³⁸ Buna karşılık bazı dilbilimcileri bazı şartları

³² Yahya b. Ziyâd Ebu Zekerîyye el-Farrâ, *Me'âni'l-Kur'âni*, 3. bs. (Kâhire: Dâru'l-İlmi, 1955), 1:14.

³³ Celâlu'd- Din es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 2. bs. (Dimeşk:Dâru'l-Beyrûtî, 1428/2006), 39-92.

³⁴ Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları* 2. bs. (Ankara: A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., 1985), 121.

³⁵ Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlaları*, 400.

³⁶ Buhârî, *Menâkıb*, 23.

³⁷ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1: 209.

³⁸ Konu için bk. es-Suyûtî, *el-İktirâh*, 43-46.

esas olarak hadislerin de Arap dili için bir hüccet sayılabileceğini kabul etmişlerdir.³⁹ Arap edebiyat tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan el-Câhız (ö. 255/869), *el-Beyân ve et-Tebyîn* adlı eserinde Resûlullah'ın (s.a.v.) belîğ sözlerinden örnekler verirken "Resûlullah'ın (s.a.v.) sözlerinde bambaşka bir sanat görüyorum. Söylediği sözlerin harfleri az ancak mânalari çok genişdir."⁴⁰ demiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisleri belâğat (uygun ve etkili söz) açısından Kur'ân-ı Kerim'in düzeyinde değilse de Arap edebiyatının en veciz ve belîğ sözleridir.⁴¹ Bu nedenle Arap edebiyatı tarihine baktığımızda birçok şair ve yazarın hadislerden alıntı yaptığını görmekteyiz. Türkçede bile bazı atasözü dediğimiz birçok özlü sözün aslı hadistir. Resûlullah (s.a.v.) vefat ettikten sonra onun sahâbileri gittikleri yerlerde Kur'ân-ı Kerim ve Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetini insanlara öğretmeye başlamışlardır. Sahâbilerden sonra gelen tâbiîler de duydukları hadisleri öğrenmeye ve insanlara öğretmeye çalışmışlardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Sözümü dinleyip belleyen ve bellediklerini aynı şekilde başkalarına tebliğ edenlerin Allah yüzlerini ağartsın.*"⁴² demiştir. Buna binaen hadisler rivayet ve senetlerle nesilden nesile aktarılmıştır. Hadislerin sistemli bir şekilde tedvin faaliyetleri h. II. asırda, Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in (ö.101/720) emriyle başladığı kabul edilmektedir. Bu alandaki ilk çalışmayı yapan İbn Şihâb ez-Zuhrî'dir. (ö.124/742) Ondan sonra yapılan çalışmalarla hadis, edebiyatı ve terminolojisi ile başlı başına bir ilim haline gelmiştir.⁴³

3. Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'in Arap Dili Üzerindeki Etkileri

3. 1. Arap Dilinin Etkin Bir Yazı Dili Haline Gelmesi

İslâm öncesi Araplar siyasî ve kültürel bir birlik meydana getiremedikleri için o dönemdeki Arap coğrafyası Roma-Bizans, Fars ve Habeşistan'ın siyasî baskısı altına girmiştir. Bizans imparatorluğu Suriye, Fars imparatorluğu ise Irak ve daha sonra Habeşistan'ın egemenliği altındaki Yemen bölgelerini işgal etmiş ve kendilerine bağlı nüfuz alanları

³⁹ Konu için bk. 'Abdü'l-Kâdir b. 'Umer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edebi ve Lubbi Lubâbi Lisâni'l-'Arabi*, thk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Hârûn, 4. bs. (Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997/1418), 1: 9-10

⁴⁰ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Fevzî 'Atavî (Beyrût: eş-Şeriketu'l-Lubnâniyetu li'l-Kitâbi, 1968), 2: 220-228.

⁴¹ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1, 209.

⁴² Ebu Dâvûd. *İlim*, 10.

⁴³ İsmail Lütfü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 2. bs. (İstanbul: Maramara Ü. İlah. Fak. Vakfı Yay., 1989.), 1-18.

oluşturmaya çalışmışlardır.⁴⁴ Bu siyasî durum Arapların ve Arap coğrafyasının kültürel durumunu da etkilemiştir. Bir kısmı putperest olan Arapları kendi dinlerine çekmek için Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında büyük bir rekabet vardı. Bizans imparatorluğu nüfuz ve ticaretini geliştirmek amacıyla Hıristiyanlığı, Arap yarımadasında yaymak için büyük çaba sarf ediyordu. Bizans'ın siyasî egemenliği altına giren ve dinî sebeplerle Bizans ile bütünleşen Ortadoğu coğrafyasının Ârâmî-Süryânî halkları, bölgeyi Hıristiyanlaştırma çalışmalarında büyük rol üstlenmişlerdir. Hıristiyan misyonerlerin bu gayretleri etkili olmuş, özellikle Suriye ve Irak bölgelerinde yaşayan Ğassânî, Menâzira, Tenuh, İyad ve Tağlib gibi Arap kabileleri Hıristiyan dinini benimsemiş ve Süryânî kültürünün etkisi altına girmiştir. Bunun sonucu olarak Suriye bölgesinde kurulmuş olan Ğassânî emirliği, Irak bölgesinde kurulmuş olan el-Menâzira emirliği ile Şanlıurfa bölgesinde kurulmuş olan Abğarlar (Abcarlar) emirliği Araplar tarafından kurulmuş olmalarına rağmen yazı ve dinî merasimlerinde Süryânîce dillerini kullanmışlardır.⁴⁵ İslâmiyet'in ilk fetih hareketlerinde Irak ve Suriye bölgelerindeki Arap kabilelerinin Müslüman Araplara karşı Bizans ve Farslıların yanında yer almaları bu kültürel nüfuzun varlığını açıkça gösteriyordu.⁴⁶

İslâmiyet'ten kısa bir süre önce Bizans'ın siyasî nüfuzu Arabistan'ın kalbi sayılan Hicâz bölgesine kadar yayılmak üzere idi. Mekkeli Hıristiyan Osman b. Huveyris'in Bizans imparatoru ile irtibat kurarak Mekke'yi Bizans'a bağlamak için gizli çalışmalar yapmış olması Bizans'ın siyasî etkinliğini gösteriyordu.⁴⁷ *عَلَبَتِ الرُّومُ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَغْدٍ عَلَيْهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلِ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ* "Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğratıldılar. Oysa onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerdir. Önce de sonra da hüküm Allah'ındır. O gün Allah'ın (Rumlara) zafer vermesiyle mü'minler sevinecektir." (Rûm 30/2-3-4) âyetinde ifade edildiği gibi Farslıların Ehl-i Kitap olan Bizanslılara karşı galip gelmesi Kureyş müşrikleri arasında sevinç yaratmıştı. Yemen'de ise Negrân bölgesi Hıristiyanlığın ana merkezlerinden birisiydi.⁴⁸ Yahudîliğe gelince özellikle Hicâz bölgesinin Medine şehrinde ve

⁴⁴ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, 10-80.

⁴⁵ Bu Arap emirlikleri için bk. Cevvâd 'Ali, *el-Mufassal Fi Târihi'l-'Arab Kablu'l-İslâm*, 2: 155-443.

⁴⁶ Bk. Julius, Wellhausen, *İslamın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960), 33-80.

⁴⁷ Ahmed b. Habib el-Bağdâdî, *Kitabu'l-Munemmak fi Ahbâri Kureyş*, tsh. Hurşid Ahmed Farik. 1. bs. (Beyrût: 'Alemlü'l-Kutubi, 1985/1405), 154-159.

⁴⁸ Cevvâd 'Ali, *el-Mufassal Fi Tarih'il-'Arab Kable'l-İslâm*, 3: 532-537.

etrafındaki Fedek ve Hayber’de yaygın bir halde bulunmaktaydı. Bunun yanında Kinâne ve Kinde kabillerinden bazı insanlar Yahudî dinine girmiştir. Hicâz bölgesinin yanında Yemen’de yoğun bir Yahudî nüfusu vardır. Yemen kralı Zu Nuvvâs Yahudîliği yaymak için büyük çabalar göstermiş hatta Nocrân Hıristiyanlarına büyük zulümler yapmıştır.⁴⁹ Yahudî baskısına karşı Hıristiyanları korumak isteyen Habeş imparatoru, Bizans imparatorluğunun teşvik ve destekleriyle Yemen’i işgal etmiştir. Yemen’in Habeşistan valisi Ebrehe, Yemen’de büyük bir kilise yaptırmış ve Hıristiyanlığın yayılmasına engel gördüğü Kâbe’yi yıkmak istemiştir. Fakat Ebrehe’nin gücü Mekke önünde çığnemiş ve yenilmiş ekin yaprakları gibi olmuştur.⁵⁰ Araplar ve Arabistan coğrafyası üzerindeki bu yabancı siyasî nüfuz beraberinde kültürel nüfuzu da getirmiştir. Câhilîyye döneminde Arap diliyle yazıya geçmiş kültürel varlıkların az olmasının bundan kaynaklandığını düşünüyoruz. m. 512 yılına ait olduğu söylenen Zebed kitabesinde Arapça ile beraber Süryânîce ve Yunancanın kullanılmış olması kültürel baskının en önemli delillerinden biridir.⁵¹ Bizans, İran gibi güçlü devletler ve bu devletlere bağlı olan bölgedeki Süryânî kiliseleri gibi örgütlü kültürlerin tazyiki altında kalan Arap dili yok olmakla karşı karşıya kalmıştır. Hatta Emevîlerin ilk dönemlerine kadar fethedilen yerlerde divanlar Farsça, Yunanca ve Kıptîce yazılıyordu. Bu durum da kültürel baskının etkisini açık bir şekilde gösteriyordu. İslâm devletinin gelişmesi ile beraber Müslüman Araplar, söz konusu devletlerle mücadele ederken sosyal ve siyasî müesseseler oluşturmaya başlamışlardır. Oluşturdukları bu sosyal ve siyasî müesseselerde Arapçayı resmî dil olarak kullanmaya başlamışlar ve dillerini etkin bir dil haline getirmişlerdir. Bu durum Arap dilinin bir kimlik kazanmasına, etkin bir yazı dili haline gelmesine vesile olmuş ve onu yabancı dillerin etkisinden kurtarmıştır.⁵²

3. 2. Arap Dil Birliğinin Sağlanması

İslâm öncesi Arap dili Kuzey Arapçası ve Güney Arapçası olmak üzere iki ana lehçeye ayrılmıştır. Hatta Yemen’deki Himyerî lehçesi farklı harflerle yazılan ve Kuzey Arapçasından çok farklı özelliklere sahip bir dil haline gelmiştir. Bu konuda Ebu ‘Amr b. el-‘Ala (ö.154/771), “ Himyer ve Yemen’in uzak dilleri bizim dilimize benzememekte, onların Arapçaları bizim

⁴⁹ Bk. (Burûc 85/ 3-4-5).

⁵⁰ Bk. (Fil 105 / 5); Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliyye Çağı*, 17-24.

⁵¹ Nihad M. Çetin, “Arap (Edebiyat)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları., 1991), 3: 276-282.

⁵² Bk. Ahmed Hasan el-Bâkûrî, *Eseru’l-Kur’âni’l-Kerimi fi’l-Lügati’l-‘Arabiyyeti* (Kâhire: Dâru’l-Me’ârif, 1969), 28-32.

Arapçamız gibi değildir.”⁵³ demiştir. İslâm öncesi var olan bu iki ana lehçe de kendi içinde bölgesel şive ve ağızlara ayrılmıştır. Kuzey Arapçası coğrafi ve sosyal sebeplerden Kureyş, Temim, Huzeyl, Ezd, Rabi'a ve Kuza'a, Havâzin gibi lehçelere ayrılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in yedi harf üzerine kıraatinin olması bu lehçe farklılığını gösteriyordu. Bununla beraber Câhilîye döneminde Kureyş lehçesinin diğer lehçelere nazaran öne geçtiği ve bir edebiyat dili haline gelmeye başladığı görülmektedir.⁵⁴ Mekte'nin dinî, ticarî ve kültürel bir merkez haline gelmesi, Kureyş lehçesinin düzeyini arttırmış ve bir edebiyat dili haline gelmesine neden olmuştur. Bundan dolayı İslâm öncesi dönemde meydana getirilen Arap edebiyatı, Kureyş lehçesi ile söylenmiştir. Ancak diğer lehçeler de kullanılıyordu.⁵⁵ Özellikle Hıristiyan kültür muhitine girmiş olan Irak ve Suriye'deki Araplar dinî sebeplerin etkisiyle Süryânî dili ve kültürü etkisinde kalarak farklı lehçeler kullanıyorlardı. Arabistan'daki bazı kabileler bile farklı özellikler taşıyan lehçeler ile konuşuyorlardı. Kureyş lehçesinin üstünlüğü sadece edebiyat ve şiir yarışmalarında kendisini gösteriyordu.⁵⁶

İslâmiyet ile beraber Kureyş kabilesinin Arabistan coğrafyasındaki siyasî ve ekonomik üstünlüğü, kültürel ve dinî alanları da kapsamaya başlamıştı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) Medine'ye hicreti ile temelleri atılan İslâm devleti, Kureyş lehçesini, devletin hem dinî hem de resmî dili haline getirmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra burada bir mescit inşa ettirmiş ve burada ibadetin yanı sıra eğitim ve öğretim faaliyetlerine de başlamıştır. İslâm dinî eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde önemle durmuştur. İlk ayeti “Oku” ile başlayan Kur'ân-ı Kerim ve onu tebliğ eden Hz. Peygamber (s.a.v.) yazı ve eğitime büyük ehemmiyet veriyordu. Toplumun eğitilmesi ve geliştirilmesi için eğitim faaliyetlerinin nedenli önemli olduğunun farkında olan Resûlullah (s.a.s.) “Allah beni bir muallim olarak gönderdi.”⁵⁷ demiştir. Kur'ân-ı Kerim de bu konuya temasla Peygamber'in vazifesinin öğreticilik olduğu belirtilmektedir. *رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ* “Ey rabbimiz onlara kendi içlerinden, senin ayetlerini okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi gönder.” (Bakara 2/129) âyeti bu hususa işaret etmektedir. Bedir Gazvesi'nde esir edilen ve yazı bilen

⁵³ Gâzî Tuleymât- 'İrfân el-Eşkar, *el-Edebu'l-Câhilî*, 12.

⁵⁴ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1: 209-213; İbrahim Enîs, *Fî'l-Lehcâti'l-'Arabîyyeti*, 3. bs. (Kâhire: Mektebetu'l-Enclu el-Mısriyyetu 2003),31-41.

⁵⁵ Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Câhilî*, 131-137.

⁵⁶ Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Câhilî*, 131-137.

⁵⁷ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

müşriklerin, Ensâr çocuklarına okuma yazma öğretilerini karşılığında serbest bırakılmaları Medine’de eğitim faaliyetlerinin ne denli hızlı bir şekilde başladığını göstermektedir.⁵⁸

Hulefa-i Raşidin döneminde dinî ve idarî hayatta okuma ve yazmanın ehemmiyeti daha da artmaya başlamıştır. Hz. Ömer zamanında medreseler açılmış ve bu medreselere hocalar tayin edilmiştir. Bu çalışmalar Arap yarımadasının şimdiye kadar alışık olmadığı okuma ve yazma faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Hz. Ömer zamanında başlayan Kur’ân-ı Kerim’i okumak ve öğretmek amacıyla kurulan medreselerde Kureyş lehçesi, dinî eğitim ve öğretimin dili olmuştur. Bu dönemde Arapların çoğu İslâm dinine girince Kur’ân-ı Kerim’i okumaya ve ezberlemeye başlamışlardır. Çünkü Kur’ân’ı okumak bir ibadet kabul edilip, Allah’ın bir emri sayılıyordu. وَ مَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَ نَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى “Kur’ân’ı tertil ile oku” (Muzemmil 73/ 4) ve “Her kim benim zikrimden (Kur’ân’dan) yüz çevirirse, mutlaka yaşamı zor olacaktır. Onu kıyamet gününde kör olarak hasrederiz.” (Tâ-Hâ 20/ 124) âyetleri bu hususa işaret etmektedirler. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir Hadis-i Şerif’inde “Kim Kur’ân-ı Kerim’den bir harf okursa, onun için bir iyilik sevabı vardır. Her bir iyiliğin karşılığı da on sevaptır. Ben elif lam mim bir harftir demiyorum; Bilakis elif bir harftir, lam bir harftir mim de bir harftir.”⁵⁹ diyerek Kur’ân’ı okumanın bir ibadet olduğunu ifade etmiştir. Müslüman dinine giren Araplar yeni bir dine girmenin verdiği heyecan ve imanla Kur’ân metnini ezberliyorlar ve onu gece gündüz okuyorlardı. Kur’ân-ı Kerim’in etkisinde kalan insanlar kendi lehçelerini unutup Kureyş lehçesini kullanmaya başlamışlardır. Emevîler ve Abbasîler zamanında İslâm devlet hâkimiyetinin etkin hale gelmesiyle oluşan kültürel ortam, devletin resmî ve yazı dili olan Kureyş lehçesini daha da hâkim hale getirmiştir. Bunun yanında h. II. yüzyılda dil çalışmalarını yaban âlimler Kureyş lehçesini esas alarak buna muhalif olan kelimelerden sarf-ı nazar etmişlerdir.⁶⁰ Böylece Kureyş lehçesi diğer lehçelere baskın gelerek Fusha Arapçası dediğimiz Arapçanın esasını teşkil etmiştir. Bu durum Arapçanın dil birliğini sağlamıştır.

3. 3. Arap Dilinin Yeni Terimler ve Mânalar Kazanması

Her dil onu konuşan toplumun yaşam biçimini ve düşünce düzeyini yansıtır. İslâmiyet’ten önceki Arap edebiyatı metinlerine baktığımızda bu

⁵⁸ İbn Se’ed, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*, thk. ‘Ali Muhammed ‘Umer. 1. bs. (Kâhire: Mektebetü’l-Hâncî, 2001/1421), 2: 23.

⁵⁹ Tirmîzî, *Fezâilu’l-Kur’âni*, 16.

⁶⁰ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1: 210-213.

metinlerdeki kelime ve anlamların genelde günlük hayatla ilgili kelime ve mânalardan oluştuğunu görmekteyiz. İslâmiyet öncesi Arap dili yazıyı pek kullanmayan göçebe bir toplumun dil özelliklerini taşıyordu. Kelimeleri ve anlamları o günkü Arap toplumunun yaşam biçimini ifade eden kelime ve anlamlardan oluşuyordu. Mesela devenin çok farklı isimlerinin olması, devenin hayattaki önem ve etkinliğini gösterirken o toplumun yaşam düzeyini ve şeklini de açıklıyordu. Buna karşılık Câhilîyye dönemi Arapça metinlerde insanın dinî ve manevî dünyası ile ilgili terimler oldukça azdır. İslâm öncesi Arap şiirinin en büyük temsilcisi İmru'l-Kays'ın mu'allakası bile şairin günlük hayatı ve sevgilisine olan aşkını anlatmaktan başka bir şey içermemektedir.

İslâmî dönem Arap edebiyat metinlerinde günlük hayatın yanında insanın ruh dünyası ile ilgili konu ve terimlerin yer almaya başladığını görmekteyiz. Çünkü İslâmiyet Arapların dinî, siyasî ve sosyal hayatlarında bir yenilik yaptığı gibi düşünce hayatlarında da bir yenilik ve canlılık yapmıştır. Tabi ki toplumun hayatındaki bu yenilik diline de yansımaya başlamıştır. Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif, Arap dilini göçebe bir toplumun dilinden medenî ve misyonu olan bir toplumun dili düzeyine yükseltmiştir. Arapların daha önce tanımadıkları Allah'a ibadet etmek, insanları sevaba çağırarak, cennet, cehennem, kiyâmet günü, ölümden sonra âhiret hayatı hakkındaki söylemleri ile insanları yeni bir hayat ve yaşama tarzına çağırarak başlamıştır. İşte bu yeni düşünce ve yaşam tarzı beraberinde kendisine ait terminolojisini de getirmeye başlamıştır. Bunun yanında Arapçadaki lafızların birçoğu eski genel anlamlarından sıyrılarak, ibadet, şiir, idarî işlerle ilgili ya da ilim ve fen ile ilgisi olan özel anlamlar kazanmaya başlamıştır. Sıv, zekât, hac, kadı, halife gibi kelimeler İslâmiyet ile beraber yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Örneğin salâ kelimesi dua anlamında iken İslâmiyet'le beraber belirli rükunları olan bir ibadet şeklini ifade eder hale gelmiştir. Arap dili, İslâmiyet'ten önce tanımadığı yeni terim ve terkiplerle de tanışmaya başlamıştır. Mesela “ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ” Bismillahirrahmanirrahim, لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِیِّ الْعَظِیْمِ Azim ve yüce olan Allah'tan başka sığınacak başka sığınak yoktur. مَا شَاءَ اللّٰهُ Maşallah , تَوَكَّلْتُ عَلَى اللّٰهِ Allah'a tevekkül ettim.” terkipleri İslâm ile ortaya çıkmış terkiplerdir. Bunun yanında İslâm medeniyetinin gelişmesi sürecinde, İslâmî

ilimler kendi terminolojilerini oluştururken Arapçaya birçok ilmî ve edebî kelime kazandırmıştır.⁶¹

3. 4. Arap Yazısının Gelişmesi ve Yayılması

İslâmiyet'ten önce Güney Arapları, Güney Arabistan'da geliştirdikleri Müsned denilen bir yazıyı, Kuzey Arapları ise önce Semûdî daha sonra Nabâtî yazısını kullanmışlardır. Bugünkü Arap yazısı ise Arapların Nabâtîlerden alıp geliştirdikleri bir yazı çeşididir. Hicâz bölgesi Araplarının geliştirdikleri bu yazı m. III. yüzyıl ile VI. yüzyıl arasındaki devrede ilk şeklini almaya başlamıştır.⁶² Ancak bu yazı fazla kullanım alanı bulamadığından yeterince gelişmemiştir. O zamanın Arapları yazının yaygınlık kazanıp gelişmesine vesile olacak siyasî ve kültürel ortamı oluşturamamışlardır. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle Araplar ümmî bir topluluktan ve yazıyı kullanacak alanları yoktu.el-Belâzûrî'ye göre Hz. Peygamber (s.a.v.) nübüvvetini ilan ettiği sırada Mekke'de Kureyş kabilesi içinde sadece on yedi kişi okuma yazma biliyordu.⁶³ İslâmiyet Arap yazısının gelişmesine ve yayılmasına vesile olmuştur. Çünkü İslâmiyet yazıyı zarurî kılan, kullanma sahalarını genişleten etkenleri de beraberinde getirmiştir. Yazı İslâm'ın tesis ettiği bütün maddî ve manevî cepheleriyle yeni sosyal nizamın en önemli tespit, tescil ve yayma vasıtası olarak kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyeti yazıyı daima ilahî bir kaynağa bağlıyor ve kullanılmasını emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bilginin yazı ile tespit ve muhafaza edilmesini istiyor, çocuklara okuma ve yazmayı öğretmenin babaların kaçınılmaz vazifeleri olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'de İslâm risâletinin tebliğ ve tatbiki için yazı faaliyetlerine hızlı bir şekilde başlamıştır. Medine'de bulunan dokuz mescit, yazının öğrenilmesi ve ilmin yazıya geçirilmesi için okul olarak kullanılmıştır.⁶⁴ İslâmiyet'in ilk yıllarında Hicâz bölgesinde Kufî yazıya benzer Ma'kilî (dik ve köşeli) yazı ve Samî denilen Nabâtî (yuvarlak) bir yazı kullanılıyordu. Bunlardan Kufî yazı, Kur'ân-ı Kerim ve dini metinleri yazmada, Nabâtî yazı ise diğer normal yazışmalarda kullanılmıştır.⁶⁵

⁶¹ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, 1: 294-303; Bilgi için bk. Ebu Hâtim er-Razî, *Kitâbü'z-Zineti fi'l-Kelime'ti'l-İslâmiyyeti'l-'Arabiyyeti*, thk. Huseyn b. Feyzullah el-Hemedeni, 1. bs. (San'a: Merkezu'd-Dirâseti ve'l-Buhusi'l-Yemeni, 1994/1415), 1:134-158.

⁶² İbrahim Cum'a, *Kıssatu'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti*, (Kâhire:Dâru'l-Me'ârif, 1947), 18-20.

⁶³ el-Belâzûrî, Ahmed b. Yahya, *Fütûhu'l-Buldân*, trc. Mustafa Fayda. (Ankara:Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 691-693.

⁶⁴ Bk. Şakir Gözütok. *Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim*, 1. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları., 2017), 124-150.

⁶⁵ Şevkî Dayf, *el-'Asru'l-Câhilî*, 38.

Hulefa-i Raşid'in döneminde dinî ve idarî hayatta yazının ehemmiyeti daha da artmıştır. Hz. Ömer zamanında mektepler açılmış ve bu mekteplere hocalar tayin edilmiştir. Diğer taraftan İslâm devletindeki siyasî ve sosyal gelişmeler yazının yaygın bir şekilde kullanılmasını zarurî hale getirmiştir. Devletle beraber oluşan idarî ve kültürel kurumlar yazıyı hayatın her alanında yaygın bir şekilde kullanılmasını mecburî hale getirmiştir. Bu gelişmeler okuma ve yazma faaliyetlerinin yaygınlaşmasına da vesile olmuştur. Yazının yaygınlaşması ile beraber Arap yazısı hem şekil bakımından hem de imla bakımından gelişmeye başlamıştır. Başta noktasız ve harekesiz kullanılan Arap yazısı ihtiyaçların doğması sonucunda noktalarla ve hareketlerle kullanılmaya başlanmıştır. Haccâc b. Yusuf'un (ö. 95/714) teşvikleri ile Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) Asım el-Leysî ve Yahya b. Ya'mur'a görev vererek benzerlik gösteren harflerin noktalanmasını ve harekelenmesini emretmiştir. Daha sonra el-Halil b. Ahmed (ö.175/791) hemze, şedderevm ve işmamı koymuştur.⁶⁶ Böylece başta pek gelişmemiş, noktasız ve harekesiz olarak kullanılan Arap yazısı, İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine paralel bir şekilde gelişerek güzel sanat olan hat sanatını dahi doğurmuştur.⁶⁷ Bugün dünyada Latin alfabesinden sonra en çok kullanılan Arap yazısı sadece Arap ülkelerinde değil aynı zamanda Asya'nın ve Afrika'nın birçok Müslüman ülkesinde alfabe olarak kullanılmaktadır.

3. 5. Arapça Dilbilgisi Çalışmalarının Başlaması

Müslüman âlimleri Arapçayı ilâhiyât ilimlerinden biri olarak kabul etmişlerdir. Bundan dolayı Arap edebiyatındaki filoloji ve gramer ile ilgili bütün çalışmalar Kur'ân-ı Kerim'e endeksli olarak erken bir dönemde başlayarak son derece hızlı bir şekilde gelişme sürecine girmiştir. Son din olan İslâmiyet'in kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerim'in doğru okunması ve anlaşılması, her türlü bozulmalara karşı korunabilmesi, daha sonraki nesillere aslının olduğu gibi aktarılabilmesi maksadıyla Kur'ân-ı Kerim'in dilini koruma isteği, Arap dil bilgisi çalışmalarının ana sebebi olmuştur. Başka bir deyişle Arapça dilbilgisi araştırmalarını başlatan ana sebep Kur'ân-ı Kerim'in bizzat kendisi olmuştur.

İslâm öncesi Araplar, dillerini fitrat üzere konuşuyorlardı. Yani dilbilgisi eğitimi almadan, anadilleri olan Arapçayı doğru telaffuz eder ve doğru konuşuyorlardı. Ancak İslâmî fetihlerle beraber dünyanın çeşitli

⁶⁶ Bk. Şevkî Dayf, *el-Mederisu'n-Nahviyyetu* (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif,1982), 31-38.

⁶⁷ Suheyle Yâsin el-Cuburî, *el-Hattu'l-'Arabî ve Tetavvuruhu fi'l-'Usuru'l-Abbâsiyyeti fi'l-İrâk*, (Bağdad: Matba'atu'z-Zehrâ, 1381/1962), 62-104.

bölgelerine dağılan Araplarla beraber Arap dili de uzak bölgelere yayılmaya başlamıştır. Müslüman Arapların siyasî egemenliği altına giren yabancı unsurların çoğu Müslüman olunca Arapçayı öğrenme ihtiyacını hissetmeye başlamışlardır. Başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere dinî konuları öğrenme ve anlamının Arap dilini bilmekle mümkün olduğunu anlamışlardır. Bunun yanında İslâm devletinin egemenliği altında yaşayan ve Müslüman olmayan insanlar da Arapça konuşmaya başlamışlardır. Çünkü İslâmî fetihlerden sonra fethedilen bölgelerde Arapça devletin resmî dili olması hasebiyle baskın bir dil haline gelmiştir. Arapçayı sonradan öğrenen bu insanlar onu eksik veya yanlış telaffuzla konuşmaya başlamışlardır. Diğer taraftan anavatanlarından uzaklaşan ve yabancılarla iç içe yaşamaya başlayan Araplar da yabancıların etkisinde kalarak anadillerini yanlış telaffuz etmeye başlamışlardır. Kültürel kaynaşmanın neticesinde Arapçada bozulmalar ve yanlış telaffuzlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Arap edebiyatı literatüründe "Lahn" yani kelimeleri yanlış telaffuz etme olayı ortaya çıkmıştır.⁶⁸ Bu yanlış telaffuzun varlığını Resüllullah'ın (s.a.v.) dönemine kadar götürülenler de vardır. Bilindiği üzere İslâmiyet'in ilk yıllarında Mekke ve Medine'de yaşayan fakat Arapçayı sonradan öğrenen insanlar vardı. Arapçayı yanlış bir şekilde telaffuz eden birisini gören Resülullah (s.a.v.) bu duruma işaret ederek sahâbîlerine "Arkadaşınızı düzeltiniz çünkü yanlış yoldadır."⁶⁹ demiştir. İslâmiyet'in ilk yıllarında Lahn olayının varlığını gösteren başka bir olay ise şöyledir: Valilerden birisi halife olan Hz. Ömer'e bir mektup yazmıştı. Mektupta bazı yanlış ifadeler gören Hz. Ömer, valiye bir cevap yazarak "Kâtibine bir kamçı vur ve onun maaşını geç ver"⁷⁰ demiştir. Ancak İslâmiyet'in ilk yıllarındaki lahn olayı çok yaygın bir halde değildi. İslâmî fetihlerden sonra daha yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bu durumun Kur'ân-ı Kerim'in dili olan Arapçayı bozacağına farkına varan âlimler, Kur'ân-ı Kerim'in dilini korumak amacıyla nahv ve sarf ile ilgili çalışma ve araştırma yapmaya başlamışlardır.

Nahv (sentaks), kelimenin cümle içindeki konumunu ve bu kelimenin konumu gereği son harfinin alacağı harekeyi inceleyen bir dilbilimi dalıdır. Arapçada kelimelerin son harfleri cümle içindeki fonksiyonuna göre değişmektedir. Dolayısıyla Arapçayı doğru okumak ve doğru telaffuz etmek açısından nahiv ilmini bilmek büyük önem arz etmektedir. Arap nahvi ile

⁶⁸ el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 2: 318-323; Şevkî Dayf, *el-Mederisu'n-Nahviyyetu*, 11-12.

⁶⁹ 'Usman İbn Cinnî, *el-Hasais*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr.3 cilt. (Beyrût:Dâru'l-Huda Lî't-Tiba'eti ve'n-Neşri), 2: 8.

⁷⁰ İbn Cinnî, 2: 8; Mustafa Çatal, *en-Nahv ve's-Sarf I* (Halep: Menşurât Câmî'eti Haleb, 1989), 13.

ilgili ilk ilmî çalışmalar hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı kimselere göre nahiv ilminin kurucusu dördüncü halife Ali b. Ebu Tâlib'tir. Bunlara göre Hz. Ali, yanına gelen Ebu'l-Esved ed-Dualî'ye (ö.69/688) "Sizin memlekette Arapçayı yanlış telaffuz eden insanların çok olduğunu gördüm. Bu yüzden Arapçanın kuralları konusunda bir kitap yazmayı düşünüyorum" diyerek Ebu'-Esved'e nahiv ile ilgili bir sahife vermiştir.⁷¹ Diğer taraftan Ebu'l-Esved ed-Dualî'nin Kur'ân-ı Kerim'in harflerini noktalamasını ve kelimelerini harekelemesini nahiv ilminin başlangıcı olarak görenler de vardır. Nahiv ilmine hazırlık olarak görülebilen bu çalışmaları bir kenara bırakacak olursak, bu ilimle ilgili ilk çalışmayı yapan 'Abdullah b. Ebi İshâk'tır. (ö.117/735) el-Halil b. Ahmed ile devam eden nahiv çalışmaları onun öğrencisi Sibeveyh (ö.180/796) ile olgunluk devresine girmiştir.⁷²

Sarf(etimoloji), Arapça kelimelerin kalıplarını, irap ve bina dışındaki durumlarını yani kelimenin iç yapısındaki değişimleri araştıran bir ilim dalıdır. Sarf ilmi başta nahiv ilmi ile beraber başlamıştır. H. II. asırda Kufe nahiv mektebinin kurucularından Mu'âz b. Müslim el-Herrâ (ö.187/802), sarf konularında yoğunlaşmıştır. Daha sonra 'Ali b. Mubârek el-Ahmer (ö.194/809), Ebu Zekeriyye el-Ferrâ (ö.207/822) ve Ebu'l-Hasen el-Ahfeş (ö.215/830) sarf ilmi alanında eserler yazmışlarsa da bu eserler günümüze ulaşmamıştır. Günümüze kadar gelebilen ilk eser Ebu 'Usman el-Mâzî'nin (ö.249/863) yazmış olduğu *Kitâbu't-Tasrif* adlı eserdir. Ebu'l-Feth 'Usmân b. Cinnî (ö.392/1002), *el-Munsif fi Şerhi't-Tasrif* adıyla bu kitabı şerh etmiş ve bu ilmin esaslarını ortaya koymuştur. Daha sonraki dönemlerde sarf ilmine dair birçok eser yazılmıştır.⁷³

3. 6. Sözlük Çalışmaları

Mu'cem (sözlük) kelimesi, dilin kelimelerini belirli bir düzen içinde açıklayıp anlamlarını veren kitaba verilen isimdir.⁷⁴ İslâm öncesi Arap yazın hayatında sözlükler bilinmiyordu. Kur'ân-ı Kerim'in Arap yazın hayatına büyük bir canlılık kazandırmasıyla beraber Araplar arasında yazıyı kullanma ihtiyacı hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Müslüman Araplar gerek Kur'ân'ı Kerim'i anlamak gerekse öğrendiklerini başkalarına anlatmak

⁷¹ Abdü'l'âl Sâlim Mukrim, *el-Kur'âni'l-Kerim ve Eseruhu fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyyeti*, 1. bs. (Kâhire: el-Mektebetu'l- Ezheriyyetu li't-Turâsi, 1484/1965), 49-50; Şevkî Dayf, *el-Mederisu'n-Nahviyyetu*, 13-14.

⁷² Şevkî Dayf, *el-Mederisu'n-Nahviyyetu*, 22-33.

⁷³ Hulusi Kılıç, "Sarf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları., 2009), 36-37; Hüseyin Turhal, *Temel Sarf Bilgileri*, 1. bs. (İstanbul: Ensar Yayınları., 2011), 9-14.

⁷⁴ el-Feyruzabâdî, *el-Kâmusu'l-Muhît*, 1447.

maksadıyla okuma ve yazmayı çokça kullanmaya başlamışlardır. Bununla beraber Kur'ân'ı Kerim'in getirmiş olduğu yeni kelimelerin anlamlarını araştırmak ve öğrenmek durumuna düşmüşlerdir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de herkesin anlayamadığı bazı kelimeler mevcuttur. İşte bu durum herkes tarafından anlamları bilinmeyen kelimeleri açıklama düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Arap dilinde sözlük yazma düşüncesi sahâbilerin bilhassa anlamlarını bilmedikleri kelimeleri sormakla başladığını söyleyebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve herkes tarafından anlaşılmayan bazı kelime ve ibarelerin tefsir ve şerh edilme ihtiyacı Arap dilindeki sözlük çalışmalarının başlangıcı olmuştur. Bazı araştırmacılara göre Kur'ân-ı Kerim'in bazı kelimelerini tefsir etmeye başlayan 'Abdullah b. 'Abbâs (ö. 68/687) sözlük çalışmalarının öncüsü olmuştur.⁷⁵ İbn 'Abbâs herkes tarafından anlamları bilinmeyen kelimelerin izahlarını vererek dar anlam da olsa sözlük görevini yerine getirmeye çalışmıştır. İbn 'Abbâs Arap şiirini, atasözlerini ve hitabetini çok iyi bilen birisiydi. Bu özelliğinden dolayı kendisine sorulan kelimelerin anlamlarını doğru bir şekilde verebilmiştir. İbn 'Abbâs'a *Ğaribu'l-Kur'ân* adlı bir eser isnat edilmiştir.⁷⁶ Kendisine *Ğaribu'l-Kur'ân* isnat edilen diğer kişi Ebbân b. Tağlib b. Rabâh el-Cerirî'dir. (ö.141/758) Yakut, Ebbân b. Tağlib'in *Ğaribu'l-Kur'ân* adlı bir eser yazdığını ve eserinde şirden deliller getirdiğini zikretmiştir.⁷⁷

Diğer taraftan Araplar ve özellikle Arapçayı sonradan öğrenen Müslümanlar arasında Arapça kelimeleri yanlış telaffuz yani literatürdeki ismi ile lahn olayının yaygınlık göstermesi, sözlük çalışmalarının başlamasını zarurî hale getirmiştir. İslâmî fetihlerle beraber Araplar, fethettikleri bölgelerde şehirlere yerleşerek Arap olmayan insanlarla beraber yaşamaya başladılar. Bu sosyal kaynaşma neticesinde dillerinde bozulmalar meydana gelmeye başlamıştır. Bu yanlış telaffuz Kur'ân-ı Kerim'i yanlış okumaya kadar gidebiliyordu. Bu durumun farkına varan âlimler Kur'ân-ı Kerim'in dilini muhafaza etmek maksadıyla sözlük çalışmalarını yapmanın zorunluluğunu hissetmişlerdir. Arapçadaki ilk sözlük çalışmaları sınırlı konularla ilgili kelimeleri belirli bir yerde toplama çalışmaları şeklinde başlamıştır.⁷⁸ H. II. yüzyılda başlayan Arapça sözlük çalışmalarının öncüsü ve

⁷⁵ 'Abdü'l-Hamîd, Muhammed Ebu Sikkîn, *el-Me'âcimu'l-'Arabiyyetu Mederisuhe ve Menehicuhe*, 2. bs. (Kâhire: el-Fâruku'l-Hadis lit'Tibe'âti ve'n-Neşri, 1403/1982),12-18.

⁷⁶ Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemu'l-'Arabî Neşetuhu ve Tetavvuruhu*, 4. bs. (Kâhire: Dâru Mısır Lî't- Tibe'âti, 1988), 1:33.

⁷⁷ Yakût, *Mu'cemu'l-Udebâ*,.3. bs. (Kâhire: Dâru'l-Fikri, 1980/1400), 1: 107-108.

⁷⁸ Bk. Muhammed Ebu Sikkîn, *el-Me'ecimu'l-'Arabiyyetu Mederisuhe ve Menehicuhe*, 19-20.

lideri el-Halil b. Ahmed el Ferahidî'dir.⁷⁹ Ondan sonra gelen âlimler şekil itibariyle ondan farklı çalışmalar yapmışlarsa da özde onun izinde gitmişlerdir. Bu sözlük çalışmaları Arapçanın kelime hazinesini kayıt altına almanın yanında kelimelerin sahih şekillerini de koruma altına almıştır.⁸⁰

3. 7. Arap Edebiyatının Derlenmesi

Giriş bölümünde Câhilîyye döneminde zengin bir Arap edebiyatının varlığından söz etmiştik. Ancak bu edebî külliyat yazıya ve kayda geçmemiş, dilden dile dolaşan şifahî anlatımlarla varlığını sürdürebilmiştir. Bundan dolayıdır ki Câhilîyye dönemi Arap edebiyatı hakkında bilinenler çok azdır. Bu hususta Ebu 'Amr b. el-'Ala "Arapların dediklerinin az bir kısmı size ulaşmıştır. Eğer hepsi bize ulaşsaydı, ilim ve şiir daha geniş olurdu."⁸¹ demiştir. Var olan bu edebî külliyatın derlenip yazıya geçirilmesi de İslâmiyet'in ortaya çıkmasından sonra meydana gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'e endeksli olarak başlayan İslâmî ilimler Arap dilini çok iyi bir şekilde bilme zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim'i anlamak maksadıyla başlayan tefsir çalışmaları, dil bilimi çalışmalarını da doğurmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in bilinmeyen kelimelerini tefsir etmek için Arap şiir ve edebiyatına müracaat etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Arap dil bilimcileri, dil ve sözlük çalışmalarına giriştiklerinde Arap dilinin en güvenilir numuneleri olan şiir ve atasözlerinden yararlanma ihtiyacını hissetmişlerdir. Bu ihtiyaç o zamana kadar şifahî olarak bilinen Arap edebiyatının derlenmesine vesile olmuştur. Bir rivayete göre İbn 'Abbâs bir gün Kâbe'nin avlusunda oturuyordu ve etrafında toplanmış olan insanlara Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ediyordu. Bu durumu gören Nafî' b. el-Ezrak (ö.64/684), yanında bulunan Necde b. 'Umeyr'e " Kalk, bilmediği halde Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmeye çalışan şu adamın yanına gidelim" dedi. Nafî' b. el-Ezrak ve Necde b. 'Umeyr, İbn 'Abbâs'ın yanına gelerek şöyle dediler: "Sen Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmeye çalışıyorsun. Biz de sana Kur'ân-ı Kerim'de geçen bazı kelimelerin anlamlarını soracağız. Ancak senden söylediklerini teyit edecek kelimeleri Arap şiirinden ve dilinden getirmeni isteyeceğiz. Çünkü Allah Kur'ân-ı Kerim'i fasih bir Arapçayla indirdi." demişlerdir. İbn 'Abbâs bu konuda istediğinizi sorabilirsiniz diyerek,

⁷⁹ Bk. Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemu'l-'Arabî Neşetuhu ve Tetevuruhu*, 2: 174-195; Ahmet Aslan, *Arap Dilinde Sözlük Çalışmaları*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şanlıurfa-1997, III, 348-357.

⁸⁰ Emil Ya'kûb, *el-Me'ecimu'l-luğaviyyetu'l-'Arabiyyetu*, 2. bs. (Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Meleyîn, 1985), 23-32.

⁸¹ Ahmed Emîn, *Fecru'l-İslâm* 2. bs. (Mısır: Şeriketu't-Tiba'âtî'l-Fenniyyeti'l-Muttedideti, 1975), 52.

sorularına Arap şiiri ve atasözlerinden örnekler getirerek cevaplar vermiştir. İbn ‘Abbâs, “Şiir Arapların divanıdır. Yani en önemli bilgi kaynağıdır. Kur’ân-ı Kerim’de anlamını bilmediğimiz bir kelime ile karşılaştığımızda, kelimenin anlamını öğrenmek için şiire başvuruyorduk.” demiştir. Başka bir rivayette İbn ‘Abbâs, “Kur’ân-ı Kerim’de anlamını bilmediğiniz bir kelime ile karşılaştığınızda şiire müracaat ediniz. Çünkü şiir öz Arapçadır.”⁸² demiştir. Bu sebepten Kur’ân-ı Kerim’in dil inceliklerini, gramer ve lugat güçlüklerini açıklamak ve öğrenmek için Arap şiir ve edebiyatı araştırılıp yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Bu alandaki ilk çalışma, Hammâd er-Râvî’nin derlediği el-Muallakâtu’s-Seb’atu adlı eserdir.⁸³

3. 8. Arapçanın Bir Dünya Dili Haline Gelmesi

İslâmiyet’ten önceki Arap dili Arabistan yarımadasına münhasır, yazılı edebiyatı olmayan bir dil durumundaydı. İslâmiyet ile beraber Arabistan coğrafyasının dışına taşarak, eski medenî dünyanın hem resmî hem de kültürel dili haline gelmiştir. Hz. Ömer döneminde başlayan İslâmî fetihler, Emevîler zamanında zirve noktasına ulaşmıştı. Bu fetihlerin sonucunda dünyanın en eski kültür ve medeniyet havzaları olan Akdeniz havzası, Batı ve Orta Asya ile Kuzey Afrika bölgeleri İslâm devletinin egemenliğine girmiştir. Kısa bir süre zarfında bu bölgeye hâkim olan Müslüman Araplar siyasî egemenliklerinin yanında dinlerini, kültürlerini ve dillerini de hâkim kılmaya başlamışlardır.

Hz. Ömer döneminden itibaren teşekkül etmeye başlayan İslâm devletinde siyasî, idarî ve kültürel gelişmeler Emevîler döneminde daha da hız kazanarak yeni ufuklara doğru yol almaya başlamıştır. Gelişmeye müsait şartların oluşması ile beraber İslâm devletine malî ve idarî alanlarda Müslüman Arap kimliği kazandırmak amacını güden teşebbüslere de başlanmıştır. Müslüman Araplar ilk yıllarda fethettikleri bölgelerde var olan idarî nizamı sürdürmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla fethedilen bölgelerdeki idarî sistem yerel dillerle kullanılmaya devam ediyordu. Ancak Emevîler zamanında durum değişmeye başlamıştı. Eski medenî dünyanın önemli bir kısmını idare etmeye başlayan Müslüman Araplar, Bizans ve İran’ın kültürel baskısından kurtulmak ve oluşturdukları devlete kimlik kazandırmak amacıyla idarî kurumlarda Arapçalaştırma çalışmalarına da başlamışlardır. Irak valisi el-Haccâc b. Yusuf es-Sekaffî’nin yardımıyla Emevî halifesi

⁸² Bk. Muhammed Fuad ‘Abdü’l-Bakî, *Mu’cemu Ğaribu’l-Kur’âni* (İstanbul: Tebliğ Yayınları, 1985), 234-291.

⁸³ ‘Abdü’l-Hamîd Muhammed Ebu Sikkîn, *el-Me’ecimu’l-‘Arabiyye Mederisuhe ve Menehicuhe*, 18.

Abdûlmelik b. Mervan, kendi dönemine kadar İslâm coğrafyasının belirli bölgelerinde kullanılan Bizans paralarının yerine üzerinde vahdaniyet ifade eden sembollerin bulunduğu İslâm devletinin paralarını basmaya başlamıştı. Diğer taraftan fethedilen ülkelerdeki malî divanların resmî dilleri belirli bir süre için Irak'ta Farsça Suriye'de Rumca ve Mısır'da Kıptîce olarak kaldı. Abdûlmelik b. Mervan halife olunca Irak ve Suriye divanlarını Arapça ile yazdırmaya başlamıştı. Mısır ve Horasan divanları daha sonraki yıllarda Arapça ile yazılmaya başlanmıştı.⁸⁴ Emevî halifesi Abdûlmelik b. Mervan'ın bu girişimleri devlete bir kimlik kazandırmayı amaçlıyordu. Dolayısıyla bu girişimler Arapçanın bütün İslâm coğrafyasının resmî dili olmasını ve yayılmasını sağlamıştır.

Bu siyasî gelişmelerin yanında Arapçanın yayılmasında asıl etkili sebep Arapçanın Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'in dili olmasıdır. Kur'ân-ı Kerim nedeniyle Arapçaya kudsîyet atfeden Müslüman kavimler, Kur'ân-ı Kerim'i okumak ve anlamak için kendi ana dillerini bırakıp Arapça öğrenmeye ve Arapça ile yazmaya başladılar. Abbasî halifeliğinin ilk dönemlerinden itibaren Arapça, yalnızca Arap yarımadasının değil, doğuda İran, Türkistan ve Müslüman Hint coğrafyasının, batıda Anadolu, Kuzey Afrika ve Endülüs'ün resmî ve kültürel dili olmuştu. Bu dönemde İslâm coğrafyasında başlayan ilmî ve edebî çalışmalar Arapçanın bir edebiyat ve kültür dili olarak düzeyini daha da yükseltmiştir. Bunun neticesinde dünyanın en önemli kültür ve medeniyet dili haline gelen Arapça eski dünyanın kültürel ve medeniyet dilleri olan Süryanîce, Rumca ve Farsçanın yerini almıştır. Özellikle Abbasîler döneminde eski dünyanın ilim ve kültürel birikiminin Arapçaya tercüme edilmesiyle beraber insanlığın ilim, kültür ve edebiyat birikiminin taşıyıcısı da olmuştur. Böylece eski medeniyetlerinin beşiği olan Ortadoğu ve Akdeniz havzasının bütün bilgi ve irfan birikimi Arap diliyle yazılmış kaynaklarla günümüze taşınmıştır.⁸⁵ Arapça bugün 22 Arap ülkesinin resmî dili ve 1,5 milyar Müslüman insanın ibadet ve kültürel dilidir. Bu özelliğinden dolayı Birleşmiş Milletlerin resmî dilleri arasında yer almıştır.

Sonuç

Arap dili, Sâmi dil ailesinin güney grubuna mensup bir dildir. İslâmiyet'ten önceki dönemlerde gelişmeye müsait bir potansiyele sahip

⁸⁴ Yusuf el-İş, *ed-Devletu'l-Emeviyyetu* 2. bs. (Dimeşk: Dârul'Fikri, 1988) 238-240.; Fazıl Halil İbrahim, *Halid b. Yezid Siretuhi ve İhtimemetuhu'l-İlmiyyeti "Diresetun Fi'l-'Ulum 'inde'l-'Arab*, (Bağdad, el-Cumhuriyyetu'l-'İrakiyyetu Vezeratü's-Sekafati ve'l-'İlâmi, 1984) 23-59.

⁸⁵ Bk. Ömer Ferrûh, *Târihu'l-Fikri'l-'Arabî İle Eyyem ibn Haldûn*, 4. bs. (Beyrût: Dârul-'İlm li'l-Meleyîn, 1983), 270-287.

olmasına rağmen, Arap toplumunun sosyal ve siyasî şartları nedeniyle dünya kültür tarihinde etkin bir yeri olmamıştır. Bugün dünyanın en gelişmişmiş dillerinden biri kabul edilen Arap dili, gelişmişliğini ve zenginliğini Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'e borçludur. İslâmiyet ile beraber gerek kelime hazinesi gerekse anlam genişliği bakımından büyük bir gelişmenin içine giren Arap dili, Ârâmîce, İbrânîce ve Süryânîce'nin yerini alarak, sadece Sâmi kültür havzasının değil, dünyanın en önemli kültür ve medeniyet dili olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif, Arap dilinin etkin bir yazı dili olmasına sebep olmuştur. İslâm öncesi dönemde Bizans, İran ve Habeşistan gibi devletlerin siyasî ve sosyal baskısı altında kalan Arapların dili de yabancı dillerin gölgesinde kaldığından yazılı edebiyat oluşturamamıştır. İslâm devletinin kurulması ile beraber Müslüman Araplar sosyal ve siyasî müesseseler oluşturmaya başlamışlar ve oluşturdukları bu sosyal ve siyasî müesseselerde Arapçayı resmî dil olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu durum Arap dilinin bir kimlik kazanmasına, gelişmesine ve etkin bir yazı dili haline gelmesine vesile olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif, Arapçanın dil birliğini sağlamıştır. Kur'ân-ı Kerim, edebî mükemmeliyetini bütün Araplara kabul ettirmiş, yüksek belâgatı ve i'cazı ile bütün Arapları etkilemiştir. Kur'ân-Kerim'i okumak ve ezberlemek çabasına giren Müslüman Araplar onun etkisinde kalarak yazı ve edebiyatlarında Kureyş lehçesini temel almaya başlamışlardır. Bilhassa İslâm devletinin kurulmasıyla beraber Kureyş lehçesi devletin hem resmî hem de eğitim dili olması hasebiyle diğer lehçelere baskın hale gelmeye başlamıştır. Bu sebepten Hicrî I. ve II. yüzyıllarda dil çalışmalarına başlayan dil âlimleri Kureyş lehçesini esas alarak Arapça kelimeleri toplayıp kayda geçirmişlerdir. Kureyş lehçesine muhalif olan kelimelerden sarf-ı nazar etmişlerdir. Bunun sonucu olarak Kureyş lehçesi bütün Arap coğrafyasına yayılarak bugünkü Fusha Arapçasının esasını teşkil etmiş ve Arapçanın dil birliğini sağlamıştır.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif, Arapçaya gelişmiş yeni kelimeler, yeni terkipler ve yeni anlamlar da kazandırmıştır. İnsanlığın en yüce prensip ve ilkelerini taşıyan Kur'ân-ı Kerim ve alemlerin efendisi Hz. Peygamber (s.a.v.) Arap diline insanın inanç dünyası, bu kainât ve insanlarla olan ilişkilerini ifade eden yeni kelimeler ve anlamlar kazandırmıştır. Kur'ân-ı Kerim getirmiş olduğu ince ve belîğ üslubu ile Arap dilinin hem anlatım hem de belâgat özelliklerini geliştirmiştir.

Kur'ân-ı Kerim ve Hadis-i Şerif Arap yazısının gelişmesine vesile olmuştur. İslâm devletinde siyasî ve sosyal kurumların oluşması ve yazının yaygınlaşması ile beraber Arap yazısı hem şekil bakımından hem de imla bakımından gelişmeye başlamıştır. Başta pek gelişmemiş, noktasız ve harekesiz olarak kullanılan Arap yazısı, noktalarla ve hareketlerle kullanılmaya başlanmıştır. İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesi ile beraber daha da gelişerek güzel sanat olan hat sanatını dahi doğurmuştur. Arap yazısı bugün sadece Arap ülkelerinde değil Asya'nın ve Afrika'nın birçok Müslüman ülkesinde alfabe olarak kullanılmaktadır.

Kur'ân Kerim ve Hadis-i Şerif, Arapça dilbilgisi çalışmalarının başlamasına ve daha önce şifahi bir şekilde ezberlenen Arap edebiyatının derlenmesine vesile olmuştur. Fasih diliyle ve beliğ üslubu ile Kur'ân-ı Kerim, edebî Arapçanın mükemmel numunesi olmuş, dil ve edebiyata dair çalışmaların da hareket noktası olmuştur. Arap edebiyatındaki ilk dilbilgisi, luğat ve belâğât çalışmaları Kur'ânî ilimlerle beraber başlamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in ve Hadis-i Şerif'in dil inceliklerini ve dil güçlüklerini öğrenmek ve açıklamak için Câhilîyye döneminin şiir ve edebiyatı derlenip yazıya geçirilmiştir.

Kur'ân Kerim ve Hadis-i Şerif, Arap dilinin bir dünya dili haline gelmesine sebep olmuştur. İslâmî fetihlerin genişlemesiyle beraber Arapça sadece Arapların değil, İslâm dinine giren bütün kavimlerin de edebiyat ve kültür dili haline gelmiştir. Arapçaya kudsîyet atfeden Müslüman kavimler, Kur'ân-ı Kerim'i okumak ve anlamak için kendi ana dillerini bırakıp Arapça öğrenmeye ve Arapça ile yazmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde dünyanın en önemli kültür ve medeniyet dili haline gelen Arapça, eski dünyanın kültürel ve medeniyet dillerinin yerini almıştır. Özellikle Abbasîler döneminde tercüme faaliyetleriyle eski dünya ilim ve kültürel birikiminin Arapçaya tercüme edilmesiyle beraber insanlığın ilim, kültür ve edebiyat birikiminin taşıyıcısı olmuştur.

Kaynakça

- 'Abdü'l-Celîl, 'Abdü'r-Rahîm. *Luğatu'l-Kur'âni'l-Kerim*.1. Baskı. 'Ammân: Mektebetu'r- Risâleti'l-Hadiseti, 1981/1401.
- 'Abdü'l-Hamîd, Muhammed Ebu Sikkîn. *el-Me'âcimu'l-'Arabîyyetu Mederisuha ve Menehicuhe*. 2. Baskı. Kâhire: el-Fâruku'l-Hadis li't-Tibâ'eti ven'-Neşri, 1982/1403.
- Abdü'l-'âl, Sâlim Mukrim. *el-Kur'ânu'l-Kerim ve Eseruhu fi'd-Dirâseti'n Nahviyyeti*. 1. Baskı. Kâhire: el-Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâsi, 1995/1448.
- Ahmed Emîn. *Fecru'l-İslâm*. 2. Baskı. Mısır: Şeriketu't-Tibâ'eti'l-Fenniyyeti'l-Muttehideti, 1975.

- Ahmed b. Hanbel, Ebu 'Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Musned*. İstanbul: Çağrı Yayınları., 1992.
- Ahmed Hasan el-Bâkûrî. *Eseru'l-Kur'âni'l-Kerimi fi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1969.
- Aslan, Ahmet. "Arap Dilinde Sözlük Çalışmaları". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (Şanlıurfa 1997): 348-357.
- A. Mukbil et-Tâm 'Amir el-Ahmedî. "es-Sicillât ve'z-Zubûru'l-Mutevarisetu Mine'l-Câhilîyyeti fi'l-Yemen". *Mecelletu Mecme'il-Lüğğâti'l-'Arabiyyeti bi Dimeşk*. 82 (Nisan 2007/ Rabi'ul-Evvel 1467): 301-326.
- el-Bağdâdî, 'Abdü'l-Kâdir b. 'Umer. *Hizânetu'l-Edebi ve Lubbi Lubâbi Lisâni'l-'Arabi*. thk.'Abdü's-Selâm Hârun. 19 cilt.4. Baskı. Kâhire: Mektebetu'l-Hâncî, 1997/1418.
- el-Bağdâdî, Ahmed b. Habîb. *Kitâbu'l-Munemmak fi Ahbâri Kureyş*. tsh. Hurşid Ahmed Fârik. 1. Baskı. Beyrût: 'Alemlü'l-Kutubi, 1985/1405.
- el-Belâzûrî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahya. *Fütûhu'l-Buldân*. trc. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Buhârî, Ebu 'Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câm'us-Sahîh*. thk. Muhammed Tâmir. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2011.
- el-Câhîz, 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. Fevzi 'Atavi. 3 cilt. Beyrût: eş-Şeriketu'l- Lübnâniyyetu li'l-Kitâbi, 1968.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulu*. 10. Baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Cevvâd 'Ali. *el-Mufasssal fi Târihi'l-'Arab Kable'l-İslâmi*. 10 cilt. 2. Baskı. Bağdâd: Câmî'etu Bağdâd, 1993.
- Çağatay, Neşet. *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Câhilîyye Çağı*. 4. Baskı. Ankara: Ankara Ü. İlah. Fak.Yayınları, 1982.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Edebiyatı*. 2. Baskı. İstanbul: Marmara Ü. İlah. Fak. Yayınları,1989.
- Çetin, M. Nihad. "Arap (Edebiyat)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1991, 3: 276-282.
- Ebu Dâvûd, Süleymân b. el-Aş 'es b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî. *Sünenu Ebu Dâvûd*. thk. Muhammed Nâsiru'd-Din el-Elbânî. Riyâd: Mektebetü'l-Me'ârif, 1988.
- Ebu Hâtim, Ahmed b. Hamdân er-Râzî. *Kitâbü'z-Zineti fi'l-Kelime'ti'l-İslâmiyyeti'l-'Arabiyyeti*. thk. Huseyn b. Feyzullah el-Hemedeni. 2 cilt. 1. Baskı. San'â: Merkezu'd-Dirâseti ve'l-Buhusi'l-Yemeni, 1994/1415.
- el-Elûsî, Mahmûd Şükrî. *el-İreb fi Me'rifeti Ahvâli'l-'Arab*. 3 cilt. 2. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyyetî, 1314.
- Emil Ya'kûb. *el-Me'ecimu'l-Luğaviyyetu'l-'Arabiyyetu Bideyetu ve Tetavvuruhe*. 2. Baskı.Beyrût: Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîni, 1985.
- Goldziher, Ignace. *Klasik Arap literatürü*. çev. Azmi Yüksel- Rahmi Er. Ankara: İmaj Yayınları,1993.
- Gözütok, Şakir. *Hiz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.

- Ğâzî Tuleymât- 'İrfân el-Aşkar. *el-Edebu'l-Câhilî*. 1. Baskı. Hıms: Dâru'l-İrşâd, 1992/1412.
- Fâruk İsmail. *el-Luğatu'l-Ârâmiyyetu'l- Kadimetu*. Haleb: Menşurât Câmi'eti Haleb, 1421/2001.
- Fazıl Halil İbrahim. *Hâlid b. Yezid Siretuhu ve'htimemâtuhü'l-'ilmiyyeti "Dirasetun fi'l-'Ulûmi 'İnde'l-'Arab"* Bağdâd: Vezarat'üs-Sakâfati ve'l-İ'lâmi, 1984.
- el-Feyruzabâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmusu'l-Muhît*. 2. Baskı. Beyrût: Muessesetu'r-Risâleti, 1987.
- el-Ferrâ, Yahya b. Ziyâd. *Me 'âni'l-Kur'âni*. nşr. Ahmed Yusuf Necâti vd. 3 cilt. 3.bs. Kâhire: Dâru'l- 'İlm, 1955.
- el-Hatibu'l-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. 'Ali. *Takyidu'l-'İlmi*. thk. Se'id Abdulğaffâr 'Ali. 1. Baskı Kâhire: Dâru'l-İstikâmeti, 2008/1429.
- Hayes, E.R. *Urfa akademisi*. çev. Yaşar Güneç. 1. Baskı. İstanbul: yaba Yayınları, 2002.
- Huseyin Nassâr. *el-Mu'cemu'l-'Arabî Neşetuhu ve Tetavvuruhu*. 2 cilt. 4. Baskı. Kâhire: Dâru Mısır li't-Tibâ 'eti, 1988/1408.
- İbrahim Cum'a. *Kissatu'l-Kitâbeti'l-'Arabiyyeti*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1947.
- İbn Cinnî, 'Usmân. *el-Hasâis*. thk. Muhammed 'Ali en-Neccâr. 3 cilt. 2. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Hudâ li't-Tibâ'eti ve'n-Neşri, tarihsiz.
- İbn Haldûn, 'Abdü'r-Rahmân b. Haldûn. *Mukaddimetu İbn Haldûn*, Thk. 'Abdullah ed-Dervîş 1. Baskı. Dimeşk: Dâru Ya 'rub, 2004.
- İbn Mâce, Ebu 'Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenu İbn-i Mâce*. thk. Yâsır Hasan v.d. Beyrût: Muessesetu'r-Risâleti, 2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlu'd-Din Muhammed b. Mukrim el-Afrikî el-Misrî. *Lisânu'l-'Arab*. 15 cilt. 1. Baskı. Beyrût: Dâru Sâdir, tarihsiz.
- İbn Se'ed. Muhammed b. Se'ed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk.'Ali Muhammed 'Umer. 11 cilt. 1. Baskı. Kahire: Mektebü'l Hâncî, 2001/1421.
- İbrahim Enîs. *Fi'l-Lehcâti'l-'Arabiyyeti*. 3. Baskı. Kâhire: Mektebetu'l-Encluel-Misriyyetu, 2003.
- İhsân 'Abbâs. *Târihu Devleti'l-Anbâti*. 1. Baskı. 'Ammân: Dâru's-Şurûk, 1987.
- Karaçam, İsmail. *Sonsuz Mucize Kur'ân*. 2. Baskı. İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.
- Kılıç, Hulusi. "Sarf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 36: 136-137.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis İstılahları*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Muhammed Fuad 'Abdü'l-Bakî. *Mu'cemu Ğaribu'l-Kur'âni*, İstanbul: Tebliğ Yayınları, 1985.
- Muhammed Beyyumî Mehrân. *Diresâtun Târihiyetun Mine'l-Kur'âni'l-Kerim fi Biledi'l-'Arabi* 1. 2. Baskı. Beyrût: Dârun-Nahzati'l-'Arabiyyeti, 1988/1408.
- Muhammed Se'id Esbâr- Bilâl Cuneydî. *Mu'cemu's-Şâmil fi 'Ulumu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti ve İstilâhâtihe*. 2. Baskı. Beyrût: Dâru'l-'Avde, 1985.
- Mustafa Çatal. *En-Nahvu ve's-Sarfı* 1. Halep: Menşurâtu Câmi'eti Haleb, 1989.
- Ömer Ferruh. *Târihu'l-Fikri'l-'Arabî ile Eyyâm İbn Haldûn*. 4. Baskı. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1983.

- er-Râğıb el-İsfahânî el-Huseyn b. Muhammed. *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'âni*. thk. Safvân 'Adnân Dâvudî. 3. Baskı. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2002/1423.
- es-Suyûtî, 'Abdü'r-Rahmân Celalu'd-Din. *el-Muzhir fi 'Ulumu'l-luğati, ve Envâ'ihe*. 2 cilt. Beyrût: Menşurâtu'l-Mektebeti'l-'Asriyyeti 1986.
- es-Suyûtî, 'Abdü'r-Rahmân Celalu'd-Din. *el-İttikân fi 'Ulumi'l-Ku'ân*. 2 cilt. 4. Baskı. İstanbul: Dâru Kahraman li't-Tibâ 'ti, 1978/1398, 1: 67-68.
- es-Suyûtî, 'Abdü'r-Rahmân Celalu'd-Din. *el-İktirâh*. thk. Ahdülhekim 'Atiyye. 2. Baskı. Dimeşk: Dâru'l-Beyrûti, 1428/2008.
- Süheyla, Yâsin el-Cubûrî, *el-Hattu'l-'Arabî ve Tetavvuruhu fi'l-'Usûri'l-'Abbasîyyeti fi'l-'Irâk*. Bağdâd: Matba'atuz-Zehrâ, 1962/1381.
- Süleymân. Abdurrahmân ez-Zîb, *Nukuşun Nabatiyyetun Kadimetun*. Riyâd: Matba'atu Mektebeti'l-Melik Fehedi'l-Vataniyyeti, 1415/1995.
- Şevkî Dayf. *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-Câhilî*. 11. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1960.
- Şevkî Dayf. *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-İslâmî*. 7. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1963.
- Şevkî Dayf. *el-Mederisu'n-Nahviyyetu*. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1972.
- Taha Hüseyin. *Fî'l-Edebi'l-Câhilî*. 10. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1927.
- Tirmizî, Ebu 'İsa Muhammed b. Savra. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Yâsir Hasan v.d. Dimeşk: Muessesetu'r-Risâleti, 2009.
- Tural Hüseyin. *Temel Sarf Bilgileri*. 1. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Yakût, el-Hemevî. *Mu'cemul-Udebâ*. 20 cilt. 3. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Fikri, 1980/1400.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Arap (Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991, 3:272-276.
- Yusuf el-İş. *ed-Devletu'l-Emevîyyetu ve'l-Ehdâsu'l-leti Sebekathe ve Mehhedet lehe İbtideen min Fitneti'Usmân*. 2. Baskı. Dimeşk: Dâru'l-Fikri, 1985.
- ez-Zerkeşî, Bedru'd-Din Muhammed. *el-Burhân fi 'Ulumi'l-Kur'ân*. Thk. Yusuf Abdurrahmân el-Mar'aşlî v. d. 4 cilt 2. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Me'rifeti, 1994/1415.